

ВІКТИМОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕТЕРМІНАЦІЇ НАСИЛЬНИЦЬКОГО ІНЦЕСТУ ЗА УЧАСТЮ НЕПОВНОЛІТНЬОЇ ЖЕРТВИ

VICTIMOLOGICAL FEATURES OF DETERMINATION OF VIOLENCE INCEST WITH THE PARTICIPATION OF A MINOR VICTIM

Тіточка Т.І., к.ю.н.,
докторант докторантури

Донецький юридичний інститут Міністерства внутрішніх справ України

Стаття присвячена розгляду віктимологічних особливостей детермінації насильницького інцесту за участю неповнолітньої жертви. Автор вказує, що інцест із самого початку людства вважався злочинною дією. Сучасне суспільство насильницьким вважає інцест, котрий відбувся проти волі одного із партнерів, якщо ідеться про інцест із участю неповнолітньої особи, то частіше за все жертвою є саме вона. Вказується, що більшість підлітків зі сформованою неприродною сексуальною віктимною поведінкою мають негативний досвід статевої відносини як із однолітками, так із особами старшого віку. Психіка неповнолітнього побудована таким чином, що доросла людина на підсвідомому рівні сприймається як домінуюча особа, котра має певні знання та досвід, а тому вона гідна наслідування та довіри. Більше того, якщо така людина емпатична, вона розташовує до себе підлітка, тим самим викликаючи відчуття закоханості. Звертається увага, що дитина, яка стає жертвою насильницького інцесту, здебільшого сама провокує таку поведінку, навіть не усвідомлюючи цього факту. Така ситуація складається через інфантильність неповнолітнього, його інтелектуальну незрілість, брак знань про статеві відносини тощо. Важливу роль тут відіграє «сліпа», природня довіра до власних батьків і віра в те, що вони априорі не бажають і не вчинять нічого поганого. Окрему частку становлять заручники обставин, коли фактично їх гвалтують або вчиняють інші насильницькі дії сексуального характеру через наявність перверсій і психічних відхилень. Підсумовується, що сьогодні у нашій країні ведеться кропітка робота щодо протидії таким протиправним діям і створення віктимологічних стратегій роботи з підлітками, котрі постраждали від сексуальних суспільно небезпечних діянь як від сторонніх осіб, так і від власних батьків, однак нині кримінологічна ситуація свідчить про відсутність позитивних зрушень, у зв'язку із чим вчені мають дещо змінити свій підхід у бік обрання максимально жорстких санкцій та обсягу репресії, яких було б достатньо для превентивного впливу на населення.

Ключові слова: неповнолітній, жертва, інцест, сексуальна поведінка, перверсія, комплекс Едіпа, кримінальне правопорушення, статева свобода, статева недоторканність.

The article is devoted to the consideration of victimological features of violence incest determination with the participation of a minor victim. The author points out that incest has been considered a criminal act since the beginning of mankind. Modern society considers violent incest, which took place against the will of one of the partners, if it is incest involving a minor, it is most often the victim. It is pointed out that most adolescents with unnatural sexual victim behavior have a negative experience of sexual intercourse, both with peers and with older people. The psyche of a minor is built in such a way that an adult is subconsciously perceived as a dominant person who has certain knowledge and experience, and therefore it is worthy of imitation and trust. Moreover, if such a person is empathetic, he has a teenager, thus causing a feeling of love. It is noted that a child who is a victim of violent incest, in most cases, provokes such behavior, without even realizing it. This situation is due to the infantilism of the minor, his intellectual immaturity, lack of knowledge about sexual relations and so on. An important role here is played by the "blind", the natural trust in their own parents and the belief that they a priori do not want and will not do anything wrong. Of course, hostages are also a separate part of the situation when they are actually raped or other acts of sexual violence due to perversions and mental disorders. It is concluded that today in our country, painstaking work is being done to combat such illegal acts and to create victimological strategies for working with adolescents who have suffered from socially dangerous acts by both outsiders and their own parents. However, the criminological situation shows that there are no positive changes, so scientists need to change their approach towards removing the most severe sanctions, the amount of repression of which would be sufficient to prevent the population.

Key words: juvenile, victim, incest, sexual behavior, perversion, Oedipus complex, criminal offense, sexual freedom, sexual integrity.

Сьогодні кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності – достатньо розповсюджене явище, зумовлене насамперед відсутністю дієвих засобів і заходів кримінально-правового характеру. Особливої уваги заслуговує те, що значна частка кримінально протиправних діянь такого характеру вчиняється щодо малолітніх і неповнолітніх дітей, а це несе значні загрози майбутньому нашої держави. У контексті цієї думки необхідно зауважити, що невід'ємною першопричиною будь-якого суспільно небезпечного діяння, окрім волі й умислу правопорушника, є сама жертва та її віктимна поведінка. Отже, враховуючи вищезазначене, вважаємо за доцільне зупинитися більш детально на особливостях віктимної поведінки неповнолітніх жертв найбільш небезпечного (на наш погляд) блоку кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності – насильницького інцесту.

Інцест у перекладі з латині означає «злочинний, гріховний». У давнину поняттям «інцест» охоплювалися будь-які порушення сексуальних заборон, а згодом цей термін закріпився лише за кровозмішуючим сексом як особливим видом недотримання сексуальної поведінки. Інцест в історичному і сучасному розумінні – це кровозмішення, сексуальні стосунки із кровними роди-

чами (батьками та дітьми, братами та сестрами тощо). У широкому розумінні терміном «інцест» охоплюються всі випадки сексуальної поведінки людей, які перебувають у родинних відносинах, за винятком шлюбу. Уже у ті далекі часи його вважали огидним, злочинним, таким, що вимагає беззаперечного осуду [1, с. 234]. Ось як із цього приводу висловлювався Л. Леві-Брюль: «Інцест – найбільша наруга, яку тільки можна собі уявити» [2, с. 504]. Таким чином, інцест із самого початку людства вважався злочинною дією. Сучасне суспільство насильницьким вважає інцест, котрий відбувся проти волі одного із партнерів, якщо ідеться про інцест із участю неповнолітньої особи, то частіше за все жертвою є саме вона.

Відповідно до судової статистики кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 155 КК України (природні або неприродні статеві зносини з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку, вчинені близькими родичами або членами сім'ї, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього, або якщо вони спричинили безплідність чи інші тяжкі наслідки) у 2008 та 2009 рр. вчинило по 2 особи, у 2011 – 1, у 2012 – 4, у 2013–2015, 2018 та 2019 рр. – по 1 особі. Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 156 КК України (вчинення розпусних дій щодо особи, яка не

досягла шістнадцятирічного віку, вчинені щодо малолітньої особи або вчинені членами сім'ї чи близькими родичами, особою, на яку покладено обов'язки щодо виховання потерпілого або піклування про нього) у 2008 р. вчинили 73 особи, у 2009 – 87, у 2010 – 64, у 2011 – 75, у 2012 – 75, у 2013 – 63, у 2014 – 53, у 2015 – 36, у 2016 – 34, у 2017 – 33, у 2018 – 26, станом на 2019 р. розглядуване правопорушення вчинили 28 осіб [3]. Насправді вказані цифри в межах цілої країни не здаються такими великими, якщо не розглядати можливі наслідки такої протиправної діяльності. Вчені-кримінологи та віктимологи, а також фахівці у галузі кримінальної психології та психопатології вже давно дійшли висновку, що майже половина жертв, які зазнали насильства сексуального характеру у дитинстві, у дорослому віці страждають на різні психічні відхилення або самі стають кримінальними правопорушниками.

За даними Б. Шостаковича, найбільший ризик схильності до інцесту припадає на вік від 8 до 12 років, часом він набуває характеру тривалого співжиття, ретельно приховуваного обома сторонами. Така ситуація потребує від членів родини збереження таємниці. У жертв інцесту в дитячому віці, на думку окремих дослідників, вірогідно частіше трапляються тривожні посттравматичні стреси, соматичні розлади, депресії, алкогольна залежність [4, с. 34]. Н. Морозова підкреслює, що в потерпілих від сексуального насильства можливі порушення психосексуального розвитку з гальмуванням формування еротичної фази сексуальності та зрілого статевого потягу. У дівчаток, котрі зазнали сексуального насильства, у наступному періоді розвитку нерідко формується схильність до сексуальних ексцесів чи компульсивної мастурбації, передчасна сексуальна поведінка щодо дорослих, що може призвести до негативних соціальних і медичних наслідків [5, с. 78]. А. Ткаченко, висловлюючи гіпотезу, що сексуальні вживання в дитинстві можуть бути чинником розвитку нервової булімії, наводить дані, згідно з якими сексуальне насильство виявлене у 21% пацієнтів з анорексією, 36% – із булімією і 33% – з іншими психічними розладами, на відміну від 9% у групі контролю [6, с. 7]. Часто трапляються ситуації, в яких дитина не може правильно оцінити ті чи інші дії дорослих (особливо якщо це її батьки, котрим вона довіряє), у зв'язку із чим обирає неправильний спосіб реагування. Звичайно, існує велика різниця між ситуаціями, в яких насильницькі дії сексуального характеру вчиняються чужими особами та членами власної родини. Якщо йдеться про чужу людину, то в такому разі дитина, швидше за все, раніше зреагує та більш правильно та чітко оцінить обставини, у яких вона опинилася. Вона знатиме, що має захист, а тому може звернутися по допомогу до батьків і членів родини. Дитина також може чинити більш агресивний і рішучий опір, оскільки на першому місці в неї буде необхідна оборона й інстинкт самозахисту. Якщо насильство вчиняє хтось із батьків, дитина може вважати, що це елемент виховання, варіант покарання за погану поведінку або взагалі нормальне явище, яке відбувається у всіх родинах. Якщо ж протиправність і неприйнятність таких дій усвідомлюватимуться неповнолітньою особою, то почуття страху в неї буде більш гострим, оскільки вона зрозуміє беззахисність. Нерідкими є випадки, коли другий із батьків не вірить своїй дитині, коли вона скаржиться на насильницькі дії сексуального характеру. Ми навіть припускаємо, що окремі батьки знають, що у їхній родині вчиняються розпусні дії з дітьми, але воліють мовчати. Це остаточно деформує психіку дитини.

Необхідно звернути увагу на те, що частіше ігнорують скарги дітей на сексуальне насильство саме матері, і це зумовлено такими причинами. По-перше, матір через сильні почуття до свого чоловіка може дійсно не вірити в те, що він здатен вчинити сексуальне насильство щодо власної дитини. Така ситуація має місце і тоді, коли чоло-

вік перебуває у здорових відносинах із жінкою та друзями, позитивно характеризується за місцем мешкання та роботи, веде нормальний спосіб життя, не має поганих звичок. По-друге, жінка може знати про протиправні дії свого чоловіка, але намагається розв'язати ситуацію таким чином, щоб насильство припинилося без удавання до крайніх заходів (без залучення правоохоронних органів і фактичного остаточного негативного впливу на психіку дитини). Це може відбуватися, коли матір не бажає травмувати дитину, намагається зробити вигляд, що все нормально та не «виносить» проблеми на загал. По-третє (і це найбільш небезпечний варіант), коли жінка знає про те, що її чоловік вчиняє сексуальне насильство щодо дитини, приймає це і навіть інколи заохочує (варто звернути увагу, що такі ситуації частіше бувають, коли чоловік є вітчимою дитини).

Прикладом вказаної ситуації є вирок Біляївського районного суду Одеської області від 03 листопада 2016 р. (справа № 496/3948/15-к, провадження № 1-кп/496/135/16), відповідно до якого осіб було визнано винними у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 156 КК України за таких обставин. *Протягом 2014 р., більш точний час досудовим розслідуванням не встановлено, обвинувачена, знаходячись зі співмешканцем за місцем мешкання, вступила у статевий акт з останнім, під час якого з метою задоволення власної статевої пристрасті та статевої пристрасті співмешканця дозволила останньому запросити до участі у статевому акті її рідну доньку та запропонувала їй роздягнутися догола. Після чого, продовжуючи свої злочинні дії, обвинувачена наказала малолітній донці лягти на співмешканця та імітувати статевий акт, останній був оголений. Надалі співмешканець запропонував малолітній потерпілій дивитися, як вони разом із матір'ю вступають у статеві відносини, знаходячись голими й оголюючи свої статеві органи. Продовжуючи свої злочинні дії, 06 квітня 2014 р., точного часу під час досудового розслідування не встановлено, перебуваючи за місцем мешкання, обвинувачена разом зі співмешканцем вступили у статеві відносини, під час яких останній, з метою викликання власної статевої пристрасті, запросив до себе малолітню потерпілу та наказав їй приєднатися до них, а саме: сісти йому на живіт та оголити свої статеві органи, в цей час обвинувачена продовжувала статевий акт. Реалізуючи свій намір, співмешканець посадив потерпілу на живіт, після чого обвинувачена намагалася всунути статевий орган її цивільного чоловіка до анального проходу її рідної доньки. Під час задоволення статевої пристрасті неприродним способом з малолітньою донькою особи фіксували зазначені дії на цифровий носій [7]. Така поведінка матері зумовлена психічними відхиленнями та, швидше за все, реактивним розладом прив'язаності із дитиною. Остання ж, перебуваючи у такій життєвій ситуації, може сприймати її або як нормальну (у зв'язку із чим вона набуває віктимні схильності та стає, частіше за все, пасивною або інфантильною жертвою), або як деструктивну, у зв'язку із чим може виникати реакція відторгнення та самозахисту. Неповнолітня особа стає агресивною, що може мати наслідком як віктимні відхилення, так і розвиток девіантності.*

Окремо необхідно звернути увагу на такий термін, як «приваблива дитина». На думку вчених, останній погано відзначає суть переживань дитини-жертви, оскільки в будь-якому разі за цим стоїть розпад усієї структури функціонування родини. У разі інцесту дитина розцінюється як жертва незалежно від реальних обставин, оскільки вона є жертвою зруйнованої сімейної ситуації більше, ніж сексуального акту чи перверсії. Дослідники виокремлюють цілу низку чинників, пов'язаних із психічними особливостями батьків, що впливають на емо-

цієнне становлення дитини та відповідне формування її віктимогенних властивостей: специфіку взаємодії батьків із дітьми, яка заснована на порушеннях емоційно-психологічного статусу батька; гіперопіку матері, засновану на тривожності та почутті самотності, що призводить до формування в дитини непевності у своїх силах, тривожності, неадекватної оцінки навколишнього; нервові зриви у вигляді лементу, фізичного покарання, жорстокого поведіння, незліченних зауважень і критики, що компенсують нервову напругу батьків, їхню незадоволеність власним життям [8, с. 71]. Тут ми пропонуємо дещо зупинитися для надання коментарів. Насправді більшість підлітків зі сформованою неприродною сексуальною віктимною поведінкою мають негативний досвід статевого стосунку як із однолітками, так із особами старшого віку. Необхідно зауважити, що останній випадок є більш складним, оскільки особи, старші за віком, можуть поступово формувати із підлітка жертву, а сам підліток вважатиме, що він добровільно прийняв рішення вступити у статевий контакт. Психіка неповнолітнього побудована таким чином, що доросла людина на підсвідомому рівні сприймається як домінуюча особа, котра має певні знання та досвід, а тому гідна наслідування та довіри. Більше того, якщо така людина емпатична, вона розташовує до себе підлітка, тим самим викликаючи відчуття закоханості. Таким чином, формується латентна віктимна поведінка *несвідомої (інстинктивної) жертви*. Саме у зв'язку із цим у чинному кримінальному законодавстві України 2001 р. у ст. 152 та 153 передбачено кримінальну відповідальність за зґвалтування та сексуальне насильство, вчинені щодо особи, яка не досягла чотирнадцяти років, незалежно від її добровільної згоди.

Наступними чинниками є: психопатологія батьків, що призводить до перекручування міжособистісних інтеракцій, жорстокого психологічного, а найчастіше і фізичного поведіння з дитиною; емоційні порушення організації родини: афективність, яка призводить до хаотичності життя в домі та надзвичайного почуття провини; тривожність у відносинах, що прив'язують дітей; недостатня емоційна чуйність, яка створює в дитини психологічну депривацію; виражені особистісні особливості матерів (депресія, низька самооцінка, жертвність, нарцисизм, імпульсивність, нестабільність ідентифікації), що через механізм ідентифікації призводять до формування характерного стилю особистісного реагування дитини; низький соціально-економічний статус, життєва непорядкованість, економічна нестабільність, яка призводить до віктимізації в родині, а в підлітковому віці – до додаткової віктимізації в межах підліткової субкультури; неповна родина, відсутність необхідної соціальної підтримки, що приводить до невротизації та соціальної ізоляції матері, котра проєктує свої почуття на дітей у вигляді жорстокого поведіння чи глибокого почуття провини; надзвичайно молодий вік батьків, що супроводжується фінансовою непорядкованістю, низьким рівнем освіти та неадекватними знаннями про дитину, що призводить до ігнорування потреб дитини, її відчуження, емоційної депривації [8, с. 71]. У цьому контексті необхідно звернути увагу на проблеми гетеросексуального та гомосексуального інцесту. Як свідчить судова практика та кримінологічна статистика, гомосексуальний насильницький інцест складає ліву частку всіх кримінальних правопорушень. Із психологічного та віктологічного погляду сексуальне насильство з боку батьків однієї з дитиною статі має набагато небезпечніші наслідки для жертви, одним із яких є виникнення різних перверсій, котрі у майбутньому можуть призвести до формування стійкої девіантної поведінки. Часто діти, яких у дитинстві гвалтували батьки, особливо, якщо це було гомосексуальне насильство, у дорослому віці дозволяють собі аналогічну поведінку щодо власних дітей, що зумовлено психічними відхиленнями.

Необхідно звернути увагу на те, що інцест-злочини як зі сторони батька, так і зі сторони матері мають особливі ознаки та значно відрізняються. Діти, які були скривджені чоловіками, більшою мірою наражаються на переживання травми, оскільки тип сексуальної активності, до якого доходить у цьому випадку, є більш інвазивним (агресивним), такі контакти найчастіше відбуваються з використанням фізичної сили, дитина є сильно залежною від батька, а різниця віку між ними є значна (близько 20 років). Присутність вітчима в родині семикратно підвищує ризик виникнення інцесту [9, с. 152–153]. Найбільш загрозливими сексуальним використанням зі сторони жінок є діти у фазі передпубертатній (до 5 року життя) а також ранній пубертатній (7–14 років). Число жертв, які припадають на одну жінку-справчиню інцесту, є меншим, ніж число жертв, котрі припадають у середньому на одного чоловіка. Різниця віку між злочинницею і жертвою є менша, ніж у випадку чоловіків [10, с. 106]. М. Беісерт вказує, що понад половина (56%) жінок, які сексуально використовували своїх дітей, були старшими від них на неповних 5 років [11, с. 178]. Варто відзначити, що жінки рідше вчиняють сексуальне насильство щодо своїх дітей і, як ми вже вказували вище, частіше виступають співучасником таких протиправних діянь. Це пояснюється психологічними особливостями жінки, до яких можна віднести часткову емоційну лабільність, слабкість характеру, материнський інстинкт. Часто кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканності, які вчиняються жінками, є наслідком фізіологічних змін в організмі (гормональної нестабільності тощо). Необхідно звернути увагу і на низьку інтенсивність тиску на жертву.

Жінки рідше, ніж чоловіки застосовують насилля над своїми жертвами, використовуючи намови та маніпуляцію, що сприяє легковажності в оцінюванні наслідків їхнього злочину для дітей [10, с. 106]. Серед низки чинників, що сприяють виникненню явища насильства над дітьми, вчені вказують на чинники, пов'язані з особистістю дитини, наприклад, передчасно народжені діти, хворі, неповносправні, перезбуджені психорухово, неслухняні частіше стають жертвами домашнього насильства [12, с. 51]. Важливим діагностичним питанням є проблема виявлення ознак сексуального використання дітей-жертв. Американська дослідниця Elliot (1992) поділила дітей-жертв на три вікові групи і в кожній із них окреслила можливі ознаки сексуального використання:

- діти молодші 5-го року життя: мають певні фізичні ознаки в області геніталій чи анусу, наприклад, запах сперми; відчувають біль і/або мають криваві виділення з горла, геніталій чи анусу; розігрують за допомогою іграшок або в забаві з іншими дітьми сексуальні акти, маніфестуючи значні, невідповідні для них знання; поведуться в сексуально невідповідний (провокаційний) спосіб щодо дорослих; малюють образи сексуальних органів; повторюють непристойні слова чи вирази, які використовував злочинець; істерично плачуть під час зміни пелюшок; демонструють істеричну поведінку під час роздягання, особливо білизни; проявляють дуже сильний страх щодо певної особи; повторюють, що є злими, поганими; демонструють регресію; видаються нещасливими, сумними; стають агресивними щодо інших [11, с. 178]. Це – перший етап у формуванні віктимної поведінки. У свідомості дитини формується деструктивний образ взаємовідносин із батьками, деформується світосприйняття, саморефлексія і, як наслідок, відбувається порушення «Я-концепції». Якщо надалі така дитина продовжуватиме використовуватися як жертва сексуального насильства з боку власних батьків, то така поведінка буде сприйматися нею як буденна, що зробить її остаточно і цілковито несвідомою жертвою;

- діти поміж 5 і 12 роком життя: мають інфекції в області сечостатевої системи, виділення крові; відчувають дискомфорт під час ходіння, проявляють це; стражда-

ють із приводу розладів харчування, анорексії чи булімії; нав'язливо розмовляють чи пишуть про секс; пробують сексуально використати інших дітей; мають гроші з невідомих джерел; не люблять переодягатися на заняття з фізкультури; мають негативний образ себе; видаються особами, які мають таємницю; починають красти, брехати, ошукувати в надії бути спійманими; демонструють регресію, в т. ч. нічне сечовипускання; втікають із дому; перестають тішитися заняттями, які їм раніше подобалися; стають депресивними, вчиняють навіть спроби самогубства [11, с. 178]. Діти цього вікового періоду більш схильні до протесту, а тому, якщо вони до цього віку не зазнавали сексуального насильства, то така поведінка з боку батьків (і не тільки) провокуватиме прагнення чинити опір. Якщо підліток морально слабкий, то це може призводити до виникнення стійких депресивних та obsесивно-компульсивних розладів. Такі особи часто *стають жертвами обставин, так званої «конкретної життєвої ситуації»*. Саме тому їхня віктимна поведінка часто зумовлюється безвихіддю;

– молодь старша ніж 12 років: мають болі або виділення крові з геніталій, анусу чи горла; вагітність; розлади харчування, анорексія чи булімія; беруть на себе роль дорослих членів родини (виключно самостійно готують їжу, прибирають, дбають про заспокоєння потреб усіх членів родини, крім власних); не зустрічаються з особами іншої статі, не мають приятелів; є сексуально звабливі щодо інших; сексуально використовують інших дітей; відчувають ненависть до себе самого; переживають проблеми з пам'яттю; переживають нічні жахіття, бояться темряви; ізолюються від інших, надмірно звинувачують себе; переживають хронічну депресію; мають намір вчинити самогубство; вживають алкоголь і/чи наркотики; проявляють вибухи злості; часто втікають із дому; втікають зі школи [11, с. 31–32]. Це особи, котрі часто вже мають сталу віктимну поведінку, тобто вони прийняли таку ситуацію та змірилися з нею. Необхідно звернути увагу на те, що саме сексуальні кримінальні правопорушення щодо цієї вікової категорії є найбільш латентними. Це пояснюється тим, що підлітки бояться стати об'єктом знущання серед однолітків, можуть намагатися уникнути конфліктних ситуацій між батьками тощо.

Інцест є явищем тривалим і має певну динаміку розвитку та занепаду. Вчені встановили п'ять фаз, через які більшою чи меншою мірою проходить кожний інцест-зв'язок: 1) приховування зв'язку, коли виникають стосунки в системі «порушник – дитина», які ізолюють жертву з контактів з іншими членами родини, породжують свідомість обов'язковості приховування таємниці та почуття вини; 2) безпорадність, яка виникає з узялення дитини від дорослого, її залякування, почуття нездатності до спротиву або уникнення інцест-стосунків; 3) пристосування як оборонна або погоджувальна форма реакції дитини; 4) конфлікт, протест, який виникає унаслідок руйнування оборонних психологічних механізмів, бунту проти узялення або набридання; 5) вихід, що провадить до розриву інцест-зв'язку. Жертва чинить його у різний спосіб: втікаючи з дому, переселяючись із нього, виявляючи факт сексуального надужиття іншим, шукаючи допомоги у слідчих органах або інших інституціях [13, с. 27–28]. Таким чином, більшість неповнолітніх жертв насильницького інцесту намагаються вирішити ситуацію найменш травматичним шляхом, частіше беручи на себе провину та самоізолюючись від ситуації. Лише незначний відсоток дітей звертаються по допомогу до правоохоронних органів, віддаючи перевагу другому із батьків.

Окремо знаходяться чинники, пов'язані з нормами та стилем родинного виховання: особливості стилю сімейного виховання, що формують віктимну особистість; роз-

біжність норм і цінностей родини, абстрактність поняття моралі; конфлікти в родині, у т. ч. і подружні, що збільшують ризик інцестуальних відносин; алкоголізація одного або обох батьків, що призводить до формування співзалежних відносин, до занедбаності дітей, схильності їх до брутальних відносин. Крім того, виявлена залежність між фізичним насильством, інцестом та алкоголізацією батьків. Так, С. Ільїна у цьому сенсі виокремила два найбільш небезпечні періоди розвитку. Проведене нею порівняльне вивчення статистичних даних із внутрішньо- та зовнішньородинного насилля показало, що середній вік жертв інцесту становить 6–7 років, тоді як середній вік потерпілих від звалтування є значно більшим – 13–14 років [14, с. 126]. У цьому контексті хочеться звернути увагу на такий феномен, як комплекс Едіпа або його жіночий варіант – комплекс Електри. У науковій літературі останній означає ситуацію, в якій дитина відчуває закоханість в одного з батьків. Варто вказати, що такі незначні (як здається на перший погляд) психологічні відхилення у дитини формуються ще на ранньому етапі розвитку та несуть у собі значні віктимологічні загрози, оскільки роблять із підлітка або жертву-провокатора, або жертву, яка надалі стає правопорушником.

Враховуючи вищезазначене, до *основних детермінантів віктимної поведінки неповнолітніх жертв насильницького інцесту*, на нашу думку, необхідно віднести: наслідування поведінки героїв фільмів, книг тощо; прагнення відчувати себе дорослим; наявність «едипового комплексу»; несприятлива психоемоційна ситуація в родині; відчуження одного з батьків.

Окремої уваги заслуговує і вікова типологія неповнолітніх жертв насильницького інцесту:

– *діти до 5 років* не можуть оцінюватися з погляду віктимної поведінки, оскільки кримінально протиправний інтерес зі сторони кримінального правопорушника зумовлений виключно його перверсіями та фізіологічними особливостями дітей цього віку;

– *діти від 5 до 10 років* – інфантильні жертви – діти, які через свої інтелектуальні особливості нездатні оцінити свою поведінку та поведінку насильника, у зв'язку із чим часто поводяться таким чином, що неусвідомлено спонукують особу вчинити сексуальне насильство;

– *діти від 10 до 14 років* – ретроградні жертви – діти, котрі переживають підліткову кризу, у зв'язку із чим починають демонструвати себе як повноцінну, сформовану особистість, а тому часто роблять вчинки, що йдуть у розріз (суперечать) із нормами моралі та правилами етики поведінки;

– *діти від 14 до 18 років* – активні, агресивні, часто – провокуючі жертви. Цей віковий період є визначним перед переходом підлітка у доросле життя, більше того – саме в цей період завершується процес статевого дозрівання, у зв'язку із чим підлітки починають поводитися агресивно та демонстративно, через що провокують вчинення щодо себе сексуального насильства.

Таким чином, проведене дослідження ще раз підкреслило актуальність і підвищену суспільну небезпечність кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканності особи, особливо, якщо йдеться про неповнолітніх. Сьогодні у нашій країні ведеться кропітка робота щодо протидії таким протиправним діянням і створення віктимологічних стратегій роботи із підлітками, котрі постраждали від сексуальних суспільно небезпечних діянь як від сторонніх осіб, так і від власних батьків, однак нині кримінологічна ситуація свідчить про відсутність позитивних зрушень, у зв'язку із чим вчені мають дещо змінити свій підхід у бік відібрання максимально жорстких санкцій, обсягу репресії яких було б достатньо для превентивного впливу на населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевчук А.В. Інцест – один з найдавніших злочинів проти статевої моралі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Право*. 2014. Вип. 26. С. 234–238.
2. Леви-Брюль Л. Сверхъестественное в первобытном мышлении. Москва : Педагогика-Пресс, 1994. 608 с.
3. Судова статистика. *Судова влада*: веб-сайт. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/ (дата звернення 16.02.2021).
4. Шостакович Б.В., Ушакова И.М., Потапов С.А. Половые преступления против детей и подростков: психиатрический аспект. Ростов на Дону : Феникс, 1994. 103 с.
5. Морозова Н.Б. Психические отклонения у детей и подростков жертв сексуального насилия. *Дети и насилие* : материалы Всерос. науч-практ. конф. Екатеринбург, 1996. С. 78–81.
6. Ткаченко А.А., Дворянчиков Н.В., Ковальчук Ю. Механизмы инцестного поведения. *Российский психиатрический журнал*. 2000. № 1. С. 6–13.
7. Єдиний державний реєстр судових рішень: веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення 16.02.2021).
8. Гарькавец С.О. Психологія підліткової віктимності : монографія. Луганськ : Ноулідж, 2013. 175 с.
9. Demczuk M. Kazirodztwo – zarys problematyki. *Seksualność człowieka*. Wybrane zagadnienia. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011. S. 145–155.
10. Westphal M. Dziewczynki tego nie robią...? Czyli kobieta jako sprawca wykorzystywania seksualnego dziecka. *Seksualność człowieka*. Wybrane zagadnienia. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011. S. 101–111.
11. Beisert M. Kazirodztwo. Rodzice w roli sprawców. Warszawa : Wydawnictwo naukowe Scholar, 2008. 358 s.
12. Latoś A. Rodzinne uwarunkowania stosowania przemocy przez rodziców (opiekunów) wobec dzieci. *Młode pokolenie – ofiary czy sprawcy przemocy?* Bydgoszcz : Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, 2010. S. 39–53.
13. Marzec-Holka K. Przemoc seksualna wobec dziecka. *Studium pedagogiczno-kryminologiczne*. Kraków : Impuls, 2011. 254 s.
14. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 512 с.